

SERIA “STAWANIE SIĘ”
...*BECOMING*...

OD REDAKCJI

Otwieramy w ramach „Przeglądu Socjologii Jakościowej” nową serię publikacji o charakterze monograficznym. Będą to oparte na badaniach jakościowych monografie problemowe: środowisk, grup, organizacji, społecznych światów, profesji, procesów itp. Serię rozpoczynamy cyklem monografii na temat procesu „stawania się” (*becoming*) – rozumianego jako nabywanie przez aktora społecznego określonej tożsamości.

Problematyka „stawania się”, przejść statusowych, kształtowania nowej tożsamości jest stale obecna w analizach badaczy pracujących w tradycji symbolicznego interakcjonizmu i Szkoły Chicago. Począwszy od Everetta C. Hughesa i jego uczniów, Howarda S. Beckera, Anselma L. Straussa czy Ervinga Goffmana, następnie Roberta Prusa i wielu, wielu innych, analizy procesów stawania się znalazły trwałe miejsce w obszarze badań socjologicznych, a badania terenowe i etnograficzne monografie na ten temat stały się podstawą generowania wielu teorii, np. teorii etykietowania, czy teorii dewiacji. Sama zaś analiza procesu „stawania się” pozwala zrozumieć jak ludzie stają się: robotnikami, naukowcami, nauczycielami, poetami, lekarzami, dewiantami...

Problematyka ta dotyczy szczególnej relacji, jaka wytwarza się na styku jednostki i instytucji, w momencie ich zetknięcia. Opisuje każdorazowo wariant wtórnej socjalizacji, która prowadzi do nabywania przez jednostkę nowych autoidentyfikacji. Ludzie przemierzając swoją drogę przez instytucje, organizacje lub społeczne światy, są w nich kształtowani i „transformowani” za pośrednictwem istniejących już struktur organizacyjnych, dyskursów, ideologii, doświadczanych w codziennych interakcjach z współ-uczestnikami kultury, do której wchodzi.

Trzeba pamiętać, że „stawanie się” kimś odbywa się w określonym kontekście mikrospołecznym i makrospołecznym. Szczegółowa analiza interakcji i kontekstów budowania autodefintyfikacji, wpływu znaczących innych na ten proces pozwala przyjrzeć się mu na poziomie mikro-społecznym. Jeśli nałożymy na to perspektywę teorii społecznych światów, która działanie społeczne postrzega i analizuje jako uzasadniane i legitymizowane określonymi ideologiami, zorganizowane i podejmowane z użyciem określonych technologii, odzwierciedlane w języku i zanurzone w określonych strategiach dyskursywnych – możemy wyjść poza mikrokontekst analizowanych sytuacji i ujrzeć proces stawania się w wymiarze kolektywnym, na mezo- i makro-poziomie.

Proces „stawania się” przebiega w czasie, w różnych wariantach i sekwencjach, w zależności od pojawiających się układów warunków. Rekonstruowanie tego procesu

oznacza wyodrębnienie jego stadiów, opisanie ich kontekstu, odnalezienie warunków inicjujących lub opóźniających cały proces. Analizy tego rodzaju inspirują szereg pytań: jak możliwe jest nabycie określonej tożsamości, przywiązanie się do niej? Jak możliwe jest jej odrzucenie albo powrót do poprzedniej tożsamości? Jak konstruowane są punkty zwrotne (*turning points*), które diametralnie transformują naszą wizję siebie i nasze tożsamości widziane oczami innych? Jaka rolę odgrywa w tym procesie przypadek, „ślepy traf” a jaką budowane wówczas przez jednostkę objaśnienia, tego, co się jej przydarzyło? I czy owe indywidualnie doświadczane „przypadki”, formujące tożsamość jednostki mają swe źródło w dających się opisać i zrekonstruować procesach społecznych?

Jednym z narzędzi analitycznych pozwalających w sposób uporządkowany i systematyczny spojrzeć na proces stawania się jest pojęcie **kariery**. Funkcjonuje ono w terminarzu każdej kultury organizacyjnej, wyznaczając momenty przejść statusowych i transformacji tożsamości uczestników. Odnosi się także do osobistego subiektywnego doświadczenia jednostki i jej indywidualnej oceny tego doświadczenia (E. Hughes, 1958).

Problematyka „stawania się” dotyczy wszelkich profesji oraz wszelkich typów karier. Stawanie się lekarzem np., przebiega w szerszym kontekście społecznego świata medycyny, którego ideologie, areny sporu, zaplecze organizacyjne, technologiczne, edukacyjne, finansowe i formalne ukierunkowują drogę zawodową, punkty zwrotne i stadia stawania się lekarzem (Becker, 1961). Otwartość interpretacji, niepewność, mglistość indywidualnych samookreśleń adeptów medycznej „edukacji” wynika z niejasności i nieprzewidywalności wyników toczonych na arenach sporów oraz zmian w społecznym kontekście działań, ale wiąże się także, a może przede wszystkim, z procesualnym charakterem „nabywania tożsamości”.

„Stawanie się” dotyczy przede wszystkim **pracy nad tożsamością** (Strauss i wsp. 1985) – wykonywanej przez samą jednostkę oraz przez jej społeczne otoczenie. Aspekt strukturalny jest tu nierozłącznie złączony z aspektem subiektywnym, warunkując wytwarzanie określonej autoidentyfikacji, która sama w sobie pracuje jako wciąż zmieniająca się w czasie perspektywa oglądu siebie. Człowiek, póki żyje, podlega nieustannym transformacjom, jest wciąż niedomkniętym projektem biograficznym, projektem w rozwoju. W badaniach, których przedmiotem jest kształtowanie tożsamości pojawia się zawsze dialektyczne napięcie pomiędzy tym, co regularne i powtarzalne a tym, co niepowtarzalne, unikalne i jedyne (Hughes, 1997: 390). Problematyczne może być również określenie samego „momentu przejścia”, który oddziela dawną i nową tożsamość, domykając się w stwierdzeniu: „*jestem już innym człowiekiem*”...

Kolejną ważną kategorią analityczną jest pojęcie **trajektorii**, związane z przejściami statusowymi, doświadczanymi w krótszej perspektywie czasowej. Trajektorie są „kształtowane”, wykonuje się nad nimi pracę, często mają charakter problematyczny i ich przebieg jest trudny do przewidzenia (Strauss i wsp. 1985; Glaser, Strauss, 1968).

Pojęcia kariery, trajektorii, pracy nad tożsamością, przejść statusowych czy punktów zwrotnych wskazują wyraźnie na procesualny, stadialny i społeczny charakter procesu „stawania się”. Bardzo trudno byłoby je uchwycić przy pomocy podejść strukturalnych, wykorzystujących analizę ilościową danych, czy próbujących „zatrzymać zmienne w czasie”. W procesualnej, interakcjonistycznej perspektywie oglądu świata, jak i w każdej empirycznie ugruntowanej socjologii życia codziennego, podejście statyczne i ignorujące procesualność pracy nad tożsamością jest nie do przyjęcia jako zbyt okrojone i upraszczające.

Serię „BECOMING” otwiera, wnikliwa analiza Krzysztofa T. Koneckiego, pt.: *„Nowi pracownicy a kultura organizacyjna. Studium folkloru fabrycznego”*,¹ opisująca proces stawania się pracownikiem przedsiębiorstwa i wchodzenia nowego pracownika do kultury organizacyjnej zakładu przemysłowego. Celem autora było zbadanie „interakcyjnego i procesualnego wymiaru stawania się członkiem zakładu przemysłowego i uczestnikiem jego kultury”. Siatka pojęciowa całej analizy została opleciona wokół wygenerowanego przez autora pojęcia „trajektorii nowego pracownika”, które obejmuje przebieg wchodzenia nowego pracownika do organizacji przemysłowej, stopniowego przystosowywania się do wymogów nowej pracy i życia fabrycznego.

Dla K. T. Koneckiego stawanie się członkiem organizacji jest długim i skomplikowanym procesem społecznym. Analiza autora ujawnia złożoność kolejnych sekwencji przystosowywania się do specyficznych warunków dużego zakładu przemysłowego.

K. T. Konecki zastosował do analizy organizacyjnej perspektywę symbolicznego interakcjonizmu. „Odszyfrowywanie” kultury zakładu przemysłowego rozpoczął od rejestrowania i rekonstruowania najprostszych jej elementów: poziomu postrzeżeń uczestników analizowanej kultury, dyskursu pojawiającego się wokół nowego, produkowanych na użytek społeczności etykiet. Autor próbuje dociec jak sami uczestnicy „rozszyfrowują” organizację, w której funkcjonują i w jaki sposób, za pośrednictwem jakich procesów, nowy pracownik uczy się systemu znaczeń swojej grupy zawodowej.

Aby móc zachowywać się poprawnie, i zostać zaakceptowanym w nowym otoczeniu, „nowy” musi przystosować się do pracy, poznać sieć pracowniczych stosunków społecznych oraz nauczyć się systemu znaczeń właściwego dla własnej grupy zawodowej. Autor analizuje stadialność procesu socjalizacji i stopniowego wchodzenia w codzienne życie zakładu. Opisuje popełniane przez „nowych” błędy interakcyjne i sposoby radzenia sobie z nimi.

Odkrywając przed nami znaczenia pojawiające się na poziomie wiedzy potocznej

¹ Praca po raz pierwszy ukazała się w 1992 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.

uczestników organizacji, autor nie tylko objaśnia sens praktyk inicjacyjnych, których obiektem staje się „nowy”, ale także ujawnia sens, wydawałoby się, trywialnych i marginalnych aspektów życia organizacyjnego, takich jak: flirtowanie pracownicze, opowiadanie sobie anegdot czy robienie „głupich kawałów”. Okazuje się, że w zakładzie przemysłowym nie tylko wypełniają one przestrzeń codziennych interakcji i wpisują się w kontekst procesu stawania się pracownikiem, ale pełnią ważną rolę przystosowawczą i spajającą kulturę organizacyjną na jej najbardziej podstawowym, nieformalnym i oddolnym poziomie.

Studiując proces stawania się pracownikiem zakładu przemysłowego autor zaplanował triangulację metod zbierania danych: zastosował ukrytą obserwację uczestniczącą, autorejestrację, gromadził wypowiedzi uczestników życia organizacyjnego oraz dane na temat kontekstu zdarzeń, na koniec pogłębione wywiady swobodne. Praca ma więc także walor metodologiczny.

Przygotowując w ramach „PSJ-monografie” dostępną on-line serię: „BECOMING”, pragniemy nawiązać do bogatej tradycji badań i analiz procesu „stawania się”, która łączy w sobie zainteresowania zagadnieniami: procesów kształtowania i destrukcji tożsamości, społecznego wytwarzania tożsamości na poziomie indywidualnym i kolektywnym, pracy, kariery, trajektorii, profesji i profesjonalizacji, socjalizacji wtórnej oraz metodologicznych zagadnień związanych z prowadzeniem socjologicznych analiz na temat szeroko rozumianej „pracy nad tożsamością”.

Anna Kacperczyk

Bibliografia

1. Becker, Howard S. (1984) *Art Worlds*, University of California Press.
2. Becker, Howard S. (1953) "Becoming a Marihuana User", *American Journal of Sociology*, vol. 59, s. 235-242.
3. Becker, Howard S. (1993) *Careers, Personality, and Adult Socialization*, Ardent Media Inc.
4. Becker, Howard S., Hughes, Everett C., Geer, Blanche, Strauss, Anselm L. (1961) *The Boys in White. Student culture in medical school*, University of Chicago Press, Chicago.
5. Becker, Howard S. (1986) *Doing Things Together*, Northwestern University Press, Evanston, IL.
6. Becker, Howard S. (1997) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, Simon and Schuster.
7. Geer, Blanche, Becker, Howard S., Hughes, Everett C. (1995) *Making the Grade: The Academic Side of College Life*, Transaction Pub.
8. Hughes, Everett C. (1958) *Men and Their Work*, Free Press, Glencoe.
9. Hughes, Everett C. (1964) *Good People and Dirty Work*, S. 23-36 w: *The Other Side* pod red. H. S. Becker, Free Press, Glencoe.
10. Hughes, Everett C. (1997) "Careers" *Qualitative Sociology*, Vol. 20, Nr 3, 1997, s. 389-397.
11. Gennep, Arnold van (2006) *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii*, PIW Warszawa 2006.
12. Glaser, Barney G., Strauss, Anselm L. (1965) *Awareness of Dying*, Aldine Publishing CO, Chicago.
13. Glaser, Barney G., Strauss, Anselm L. (1968) *Time for Dying*, Aldine Publishing CO, Chicago.
14. Glaser, Barney G., Strauss, Anselm L. (1971) *Status Passage*, Aldine Publishing CO, Chicago.
15. Glaser, Barney G. (1978) *Theoretical sensitivity. Advances in the Methodology of Grounded Theory*, The Sociology Press, Mill Valey, California.
16. Goffman, Erving, (1968) *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Pequin, Harmondsworth.
17. Konecki, Krzysztof T. (1988) „Praca w koncepcji socjologii interakcjonistycznej” *Studia Socjologiczne*, nr 1: 225-245.
18. Prus, Robert C., Sharper, C. R. D. (1977) *Road Hustler: The Career Contingencies of Professional Card and Dice Hustlers*, Lexington, MA.
19. Prus, Robert C., Sharper, C. R. D. (1991) *Road Hustler. Gifting, Magic, and the Thief Subculture*, Kaufman & Greenberg.
20. Prus, Robert C., Grills Scott Ch. (2003) *The Deviant Mystique. Involvements, Realities, and Regulation*, Praeger Publishers.
21. Strauss, Anselm (1969) *Mirrors and Masks*. 2nd Ed., Transaction Press, New Brunswick, NJ.
22. Strauss, Anselm (1993) *Continual Permutations of Action*. Aldine De Guyter, NY.
23. Strauss, Anselm L., Schatzman, Leonard, Bucher, Rue, Ehrlich, Danuta, Sabskin, Melvin (1964) *Psychiatric Ideologies and Institutions*, New York, Free Press.
24. Strauss, Anselm L., Bucher, Rue (1961) "Professions in Process" *American Journal of Sociology*, Nr 66: 325-344.
25. *The Hospital and Its Negotiated Order*. [in:] *The Hospital in Modern Society*, E. Freidson (ed.), The Free Press, NY.
26. Strauss, Anselm L., Schatzman, Leonard, Ehrlich, Danuta, Bucher, Rue, Sabshin, Melvin (1963) "The hospital and its negotiated order" w *The Hospital in Modern Society*, pod red. E. Freidsona, New York, Free Press.
27. Strauss, Anselm L., Glaser, Barney G. (1970) *Anguish: The Case Study of a Dying Trajectory*, The Sociology Press, Mill Valey.
28. Strauss, Anselm L., Fagerhaugh, Shizuko, Suczek, Barbara, Wiener, Carolyn (1985) *Social Organization of Medical Work*. The University of Chicago Press.